

ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ РИЗИКАМИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

APPROACHES TO SYSTEMATIZE THE METHODS OF MANAGEMENT OF ECONOMIC RISKS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Метою статті є удосконалення методологічного апарату промислових підприємств в частині розширення систематизації методів управління економічними ризиками. У дослідженні використані методи: логічний аналіз, структурний аналіз, порівняльний аналіз, узагальнення, систематизація. У статті проаналізовано особливості та умови застосування методів управління економічними ризиками, досліджено виокремлювані науковцями підходи до їх систематизації. Запропоновано авторський підхід до виокремлення нових ознак. Запропоновано за ознакою «За видами підходів» поділяти всі методи на «класичні» й «альтернативні». До класичних методів віднесені традиційні методи, які використовуються в управлінні ризиками. До альтернативних – віднесені нееконімічні методи. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність управління ризиками за рахунок використання специфічних засобів. Також запропоновано за ознакою «За проактивністю» поділяти всі методи на превентивні (проактивні) та наслідкові (непроактивні). До превентивних віднесено методи, які дозволяють знизити витрати на попередження (недопущення) ризиків ще на етапі їх визначення. До наслідкових віднесено методи, які спрямовані на мінімізацію або подолання наслідків впливу ризиків у разі їх настання. Такий поділ дозволяє уточнити управлінські заходи на різних етапах ризик-менеджменту. Представлено структурну схему систематизації методів управління економічними ризиками, яка містить авторські та запропоновані іншими науковцями класифікаційні ознаки. В цілому удосконалення систематизації методів управління економічними ризиками за запропонованими ознаками надає можливість поглибити розуміння їх сутності, формалізувати процес відбору та у підсумку зменшити негативний вплив ризиків на виробничо-збутову діяльність промислових підприємств.

Ключові слова: економічний ризик, методи управління, промислове підприємство, систематизація, ознаки.

The purpose of the article is to improve the methodological apparatus of business entities in terms of expanding the systematization of economic risk management methods. The research used methods: logical analysis, structural analysis, comparative analysis, generalization, systematization. The article analyzes the features and conditions of application of economic risk management methods, examines the approaches to their systematization distinguished by scientists. An author's approach to identifying new features is proposed. It is proposed to divide all methods into "classical" and "alternative" according to "Types of approaches". Classical methods include traditional methods used in risk management. Non-economic methods are classified as alternative. This approach makes it possible to increase the effectiveness of risk management through the use of specific means. It is also proposed to divide all methods into preventive (proactive) and consequential (non-proactive) according to "Proactivity". Preventive methods include methods that allow you to reduce the costs of preventing (preventing) risks even at the stage of their identification. Consequential methods include methods aimed at minimizing or overcoming the consequences of exposure to risks in the event of their occurrence. This division allows to clarify management measures at different stages of risk management. A structural diagram of the systematization of economic risk management methods is presented, which contains the author's classification features and proposed by other scientists. In general, improving the systematization of economic risk management methods according to the proposed features provides an opportunity to deepen the understanding of their essence, formalize the selection process, and ultimately reduce the negative impact of risks on the production and sales activities of industrial enterprises.

Key words: economic risk, management methods, industrial enterprise, systematization, signs.

УДК 339.137.22

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.5-20>

Божкова В.В.¹

д.е.н., професор, п
рофесор кафедри бізнес-економіки
та адміністрування,
Сумський державний університет
імені А.С. Макаренка

Сигида Л.О.²

к.е.н., доцент

Мірошніченко С.П.³

аспірант кафедри бізнес-економіки
та адміністрування,
Сумський державний
педагогічний університет
імені А.С. Макаренка

Bozhkova Viktoriya

Sumy Anton Makarenko State
Pedagogical University

Syhyda Liubov

Miroshnichenko Serhii

Sumy State Pedagogical University
named after A.S. Makarenko

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема якомога точнішого урахування економічних ризиків постає перед кожним підприємцем від початку бізнес-діяльності й існує постійно. Тому аналіз, урахування та управління економічними ризиками є надзвичайно актуальним завданням для кожного промислового підприємства. Важливим етапом у цій діяльності є визначення релевантних методів управління ризиками.

В умовах швидкоплинної зміни чинників зовнішнього середовища, появи нових (не відомих раніше) загроз, які можуть призвести до збитків (економічних, репутаційних тощо), визначення

адекватних методів управління економічними ризиками є однією з найважливіших складових успішної діяльності, адже невірний обраний метод призведе до зайвих втрат, а у окремих випадках – і до банкрутства. Отже, дослідження сутності методів управління економічними ризиками та їх систематизація необхідні як у контексті розвитку методології управління ризиками, так і з практичної точки зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню економічних ризиків взагалі присвячено низку наукових праць вітчизняних і закордонних авторів (Боровик М.В. [3], Вітлінський В.В.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1557-3819>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0319-8070>

³ ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1030-5215>

і Великоіваненко П.І. [4], Наконечний С.І. і Шарапов О.Д. [5], Peter Simon, David Hillson [15] та інші). Значну увагу науковці приділили визначенню методів управління економічними ризиками (Базюта О.Ю. [1], Балджи М.Д. [2], Брич В.Я. [10], Залунін В.Ф. [7], Кармінська-Белоброва М.В. і Ігнатова Є.М. [8], Ковернега Т.А. [9], Останкова Л.А. і Шевченко Н.Ю. [11], Проскура В.Ф. [12], Скопенко Н.С., Федулова І.В., Мазник Л.В., Кириченко О.М. і Удворгелі Л.І. [6], Скоробогатова Н. [13], Швець Ю. [14] та інші).

Науковці ([9] та інші) відзначають, що суб'єкти економічної діяльності повинні не уникати можливих ризиків, а усвідомлено йти на них, оскільки навіть незначне уникнення або мінімізація ризиків знижують ефективність діяльності промислового підприємства, що, у свою чергу, веде до значних додаткових витрат та довгострокових несприятливих наслідків у діяльності. Отже, визначення релевантних методів управління ризиками є актуальною проблемою, яка потребує наукового обґрунтування.

Постановка завдання. Метою статті є удосконалення методологічного апарату промислових підприємств в частині розширення систематизації методів управління економічними ризиками.

Методи дослідження: логічний аналіз, структурний аналіз, порівняльний аналіз, узагальнення, систематизація.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній економічній науковій літературі не існує загально визнаного визначення управління ризиками. Проте, загальним у всіх визначеннях є те, що кінцева мета управління ризиком полягає в пошуку можливих шляхів його зниження [10].

Розділяємо думку Проскури В.Ф. і Білака Р.Г., які під управлінням ризиками розуміють моделювання можливості відхилення, тобто неспівпадіння запланованого і фактично одержуваного результату рішення, що зумовлюється дією певних обмежень мотиваційного, управлінського, професійно компетентнісного, соціально-психологічного і фізіологічного характеру [12].

Відтак, в управлінні ризиками від вибору методів залежить не тільки розмір додаткових витрат підприємства, а й існування окремих його напрямків діяльності чи існування взагалі.

Науковці широко досліджували методи управління ризиками. Кармінська-Белоброва М.В., Ігнатова Є.М. і більшість науковців узагальнено виділяють такі групи методів управління ризиками [8]:

- утримання ризику (залишення ризику за інвестором);
- передача ризику (наприклад, страховій компанії);
- зниження ступеня ризику (диверсифікація; придбання додаткової інформації про вибір

і результати; лімітування; самострахування; страхування).

Базюта О.Ю. також виділяє ці групи методів, додаючи групу «Прийняття ризиків» [1]:

- уникнення ризику;
- передача ризику (страхування від ризику);
- зниження ризику (лімітування, диверсифікація);
- збереження (втримання, прийняття) ризику.

Автори [6] до основних ефективних напрямків регулювання ступеня ризику також відносять зазначені вище групи методів, додаючи групу «Вирівнювання ризику»:

- уникнення ризику;
- вирівнювання ризику;
- збереження ризику;
- зниження ризику (зменшення розмірів можливого збитку або імовірності настання несприятливих подій попередньо, в час настання небажаної події та після неї);
- передача ризику.

Під «Вирівнюванням ризику» автори [6, с. 238] розуміють напрям нейтралізації негативного впливу здійснення ризикових операцій за рахунок паралельного проведення аналогічних операцій з позитивним результатом або розподілу втрат серед суб'єктів ризикової господарської діяльності (і відносять сюди диверсифікацію та лімітування, які інші автори [1; 8 та інші] відносять до «Зниження ризику»). Констатуємо, що серед науковців не існує одностайної думки щодо розуміння сутності використовуваних понять.

Ковернега Т.А. поділяє методи зниження ризику на дві групи (економічні та неекономічні) та виділяє такі [9]:

економічні методи:

- запобігання ризику (створення спеціальних фондів ризику, самострахування);
- зменшення ризику (здійснення превентивної діяльності, застосовують різноманітні засоби захисту: страхування, хеджування, резервні фонди, розподіл ризиків між учасниками угод, гарантії, лімітування, застава тощо);
- утримання чи обмеження ризику (зберігання відповідальності за ризик, готовність і спроможність покрити всі можливі збитки);

– перенесення ризику (часткове переключення ризику на інших суб'єктів; поділ ризику – суб'єкти господарювання можуть обмінятися пакетами акцій, тобто частинами ризику; операції з диверсифікації портфеля активів суб'єкта господарювання);

неекономічні методи:

- методи інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки підприємства.

Автори Останкова Л.А. і Шевченко Н.Ю. також поділяють методи зниження ризику на економічні й неекономічні; до економічних відносять [11]:

- а) розподіл ризику;

- б) страхування ризику;
- в) резервування коштів;
- г) використання методу приватних ризиків;

а до неекономічних – методи, засновані на використанні методів інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки бізнесу.

Погоджуючись з авторами [9; 11] в частині поділу методів зниження ризику на економічні та неекономічні, відзначимо, що до економічних методів віднесені всі класичні методи, а до неекономічних – альтернативні (спрямовані на використання в управлінні специфічних засобів).

До основних методів мінімізації ризику Проскура В.Ф. і Білак Р.Г. відносять [12]:

- ухилення від ризику;
- розподіл ризику між учасниками;
- страхування ризику;
- самострахування;
- диверсифікація;
- лімітування;
- здійснення альтернативного планування;
- створення гнучкої структури виробництва;
- створення резервних фондів;
- моніторинг інформації;
- навчання і тренування;
- застосування гнучких технологій.

На наш погляд, автори у цьому переліку зазначили класичні (ухилення від ризику, розподіл ризику, страхування ризику, самострахування, диверсифікація, лімітування, резервування) й альтернативні (здійснення альтернативного планування, створення гнучкої структури виробництва, моніторинг інформації, навчання і тренування, застосування гнучких технологій) методи управління ризиками.

Залуїні В.Ф. також не виокремлює класичні й альтернативні (специфічні) методи управління ризиками і до найбільш поширених методів відносить [7]:

- ухилення від ризиків,;
- розподіл ризиків;
- запобігання збиткам;
- ухвалення ризику;
- мінімізація втрат;
- передача ризику;
- передача контролю за ризиками;
- пошук інформації.

Автори [13] дослідили альтернативні методи мінімізації економічних ризиків, які були сформовані на основі опрацювання бухгалтерської звітності українських компаній, і віднесли до них:

- укладання довгострокових договорів з фіксованими цінами;
- створення резервних обсягів запасів сировини;
- передача операцій постачання продукції на аутсорсинг тощо.

Відтак, можна виокремити таку класифікаційну ознаку методів управління ризиками як «За видами підходів» (поділяти на «класичні» й

«альтернативні»), що дозволяє підвищити ефективність управління, шляхом застосування специфічних засобів, кількість яких зростає з розвитком інформаційної економіки, глобалізації, цифровізації тощо.

На наш погляд, всі методи управління ризиками можна поділити за ознакою проактивності на превентивні (проактивні) та наслідкові (непроактивні).

Превентивні (проактивні) методи управління економічними ризиками – це методи, які дозволяють знизити витрати на попередження (недопущення) ризиків ще на етапі їх визначення.

Наслідкові (непроактивні) методи управління економічними ризиками – це методи, які спрямовані на мінімізацію або подолання наслідків впливу ризиків у разі їх настання.

Систематизація методів управління економічними ризиками за ознакою проактивності представлена у таблиці 1. Виокремлення такої ознаки дозволяє уточнити управлінські заходи на різних етапах ризик-менеджменту.

Балджи М.Д. зазначає, що методи управління ризиками можуть бути класифіковані за різними ознаками, найпоширенішими з яких є [2, с. 171–172]:

- 1) за ознакою «варіант впливу на ризик»:
 - група методів трансформації ризиків (пов'язані з впливом на ризик):
 - відхилення від ризику (відмова від ризику);
 - скорочення ризику (зниження частоти збитку або запобігання збитку; зменшення розмірів збитків);
 - поділ ризику (диференціація, дублювання);
 - передача ризику (аутсорсинг ризику);
 - страхування;
 - група методів фінансування ризиків (спрямовані на відшкодування можливих збитків):
 - покриття збитку з поточного доходу;
 - покриття збитку з резервів;
 - покриття збитку за рахунок використання позики;
 - покриття збитку на основі самострахування;
 - покриття збитку на основі страхування;
 - покриття збитку на основі нестрахового пула;
 - покриття збитку за рахунок передачі цього фінансування на основі договору;
 - покриття збитку на основі підтримки державних чи муніципальних органів;
 - покриття збитку на основі спонсорства;
- 2) за ознакою «зміст процедури управління ризиками»:
 - група методів «відхилення від ризику»;
 - група методів «скорочення ризику»;
 - група методів «передача ризику».

Отже, Балджи М.Д. уточнює економічні методи управління ризиками шляхом виокремлення різних видів покриття збитків (з доходу, з резервів тощо).

Таким чином, узагальнено систематизацію методів управління економічними ризиками представимо у вигляді структурної схеми (рис. 1).

Систематизація методів управління економічними ризиками за ознакою проактивності

Група методів	Назва методу	Недоліки методу	Умови застосування методу	Види ризиків
Превентивні (проактивні)	Розподіл ризику	можливе зниження рівня доходу	кілька ланок/учасників діяльності з однаковими ризиками	зниження попиту
	Страховання ризику (передача ризику)	витрачання коштів, обмеженість застосування	ризики впливу макросередовища, які не піддаються іншим видам управління	підвищення цін на нафту на світовому ринку
	Хеджування	тільки цінові ризики	кон'юнктурні коливання показників на різних ринках	коливання цін, курсів валют
	Диверсифікація	зниження доходу	критичний рівень ризику для основного виду діяльності	обмеження поставок сировини, порушення логістичних ланцюгів
	Лімітування	зниження доходу	внутрішні ризики, які необхідно нівелювати	зміни вартості сировини, енергоносіїв, попиту
Наслідкові (непроактивні)	Резервування коштів	низьке покриття збитків	висока ймовірність збільшення негативного впливу зовнішнього середовища	можливі збитки на різних ланках виробничо-збутової діяльності
	Самострахування	створення резервів, які заблоковані для використання у виробничо-збутовій діяльності (відволікання коштів)	зовнішні непередбачувані ризики	«чорні лебеді»
	Уникнення	втрата доходу	висока ймовірність настання зовнішнього ризику	низька фіксована ціна у довгостроковому договорі

Джерело: складено за матеріалами [1; 12; 13]

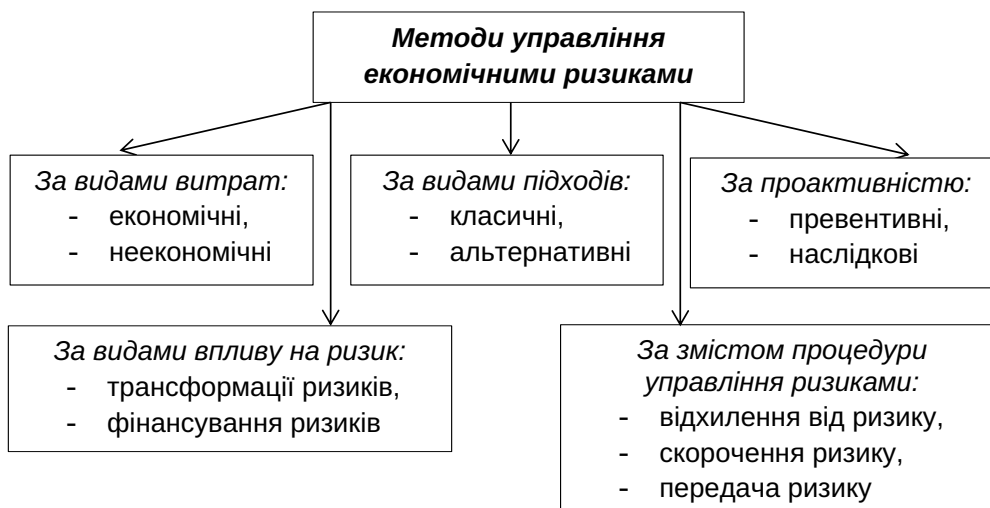

Рис. 1. Структурна схема систематизації методів управління економічними ризиками

В цілому, систематизація методів управління економічними ризиками за запропонованими ознаками надає можливість поглибити розуміння їх сутності, формалізувати процес відбору та у підсумку зменшити негативний вплив ризиків на виробничо-збутову діяльність промислових підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження отримано такі висновки:

– запропоновано розширити систематизацію методів управління економічними ризиками за новими ознаками: «За видами підходів» (поділяти на «класичні» й «альтернативні») та

«За проактивністю» (поділяти на превентивні (проактивні) та наслідкові (непроактивні));

представлено структурну схему систематизації методів управління економічними ризиками.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на удосконалення механізму управління економічними ризиками на підприємстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базюта О.Ю. Методи управління ризиками в страхових організаціях *Стратегічні орієнтири*, 2019. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=3440>

2. Балджи М.Д. Економічний ризик та методи його вимірювання. Навчальний посібник. Харків : Промарт, 2015. 300 с.

3. Боровик М.В. Ризик-менеджмент : конспект лекцій для студентів магістратури усіх форм навчання спеціальності 073 Менеджмент. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. 65 с.

4. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві. Монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 480 с.

5. Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шарапов О.Д. Економічний ризик і методи його вимірювання: Підручник. Київ : ІЗМН, 1996. 350 с.

6. Економічні ризики: методи вимірювання та управління: Навчальний посібник / Скопенко Н.С., Федулова І.В., Мазник Л.В., Кириченко О.М., Удворгелі Л.І.; за заг. ред. Скопенко Н.С. Київ : НУХТ, 2021. 344 с.

7. Залунін В.Ф. Організація управління економічним ризиком підприємств невиробничої сфери в умовах ринку. *Сталий розвиток економіки*, 2019. № 2 (19). С. 262–267.

8. Кармінська-Бєлоброва М.В., Ігнатова Є.М. Управління ризиками у підприємстві: навчальний посібник. Харків : «Слово», 2014. 169 с.

9. Ковернега Т.А. Особливості формування стратегії управління економічними ризиками для забезпечення економічної безпеки на вітчизняних підприємствах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*, 2014. Випуск 8. Частина 7. С. 98–102.

10. Методи управління ризиками енергопостачальної компанії : монографія. За ред. д.е.н., проф. В.Я. Брича. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 306 с.

11. Останкова Л.А., Шевченко Н.Ю. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками. Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 256 с.

12. Проскура В.Ф., Білак Р.Г. Методологічні підходи до управління ризиками. *Економіка і суспільство*, 2017. Вип. 9. С. 599–607.

13. Скоробогатова Н.Є., Товкачова А.С., Федоренко К.В. Методи управління економічними ризиками в умовах військового стану. *III Міжнародна наук.-практ. конф. «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи»*, 2022. С. 195–196.

14. Швець Ю. Ризики в діяльності промислових підприємств: види, методи оцінки та заходи подолання ризику. *Науковий вісник Ужгородського наці-*

онального університету : Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 17. Ч. 2. С. 131–135.

15. Peter Simon and David Hillson (2012). *Practical Risk Management: The ATOM Methodology. Management Concepts*. Vienna, VA. 2012.

REFERENCES:

1. Baziuta O.Iu. (2019) *Metody upravlinnia ryzykamy v strakhovykh orhanizatsiakh Stratehichni oriientyry* [Methods of risk management in insurance organizations Strategic guidelines]. Available at: <http://libfor.com/index.php?newsid=3440>

2. Baldzhy M.D. (2015) *Ekonomichniy ryzyk ta metody yoho vymiryuvannya* [Economic risk and methods of its measurement]. Kharkiv: Promart. 300 p.

3. Borovyk, M.V. (2018) *Ryzyk-menedzhment : konspekt lektsiy dlia studentiv mahistratury usikh form navchannia spetsialnosti 073 Menedzhment* [Risk management: a summary of lectures for master's students of all forms of study in the specialty 073 Management]. Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O.M. Beketova. Kharkiv: KhNUMH im. O.M. Beketova, 65 p.

4. Vitlinskyi V.V., Velykoivanenko H.I. (2004) *Ryzykologhiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi* [Riskology in economics and entrepreneurship]. Kyiv: KNEU, 480 p.

5. Vitlinskyi V.V., Nakonechnyi S.I., Sharapov O.D. (1996) *Ekonomichniy ryzyk i metody yoho vymiryuvannya* [Economic risk and methods of its measurement]. Kyiv: IZMN, 350 p.

6. Skopenko N.S., Fedulova I.V., Maznyk L.V., Kyrychenko O.M., Udvorheli L.I. (2021) *Ekonomichni ryzyky: metody vymiryuvannya ta upravlinnia* [Economic risks: methods of measurement and management]. Kyiv: NUKhT, 344 p.

7. Zalunin V.F. (2019) *Orhanizatsiia upravlinnia ekonomichnym ryzykom pidpriemstv nevyrobnychoi sfery v umovakh rynku* [Organization of economic risk management of non-production enterprises in market conditions]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 2 (19), pp. 262–267.

8. Karminska-Bielobrova M.V., Ihnatova Ye.M. (2014) *Upravlinnia ryzykamy u pidpriemnytstvi* [Risk management in entrepreneurship: a study guide]. Kharkiv: «Slovo», 169 p.

9. Koverneha T.A. (2014) *Osoblyvosti formuvannya stratehii upravlinnia ekonomichnymy ryzykamy dlia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky na vitchyznianskykh pidpriemstvakh* [Peculiarities of the formation of an economic risk management strategy to ensure economic security at domestic enterprises]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky»*, vol. 8, part 7, pp. 98–102.

10. Brycha V.Ya. (2013) *Metody upravlinnia ryzykamy enerhopostachalnoi kompanii: monohrafiia* [Risk management methods of the energy supply company: monograph]. Ternopil: TNEU, 306 p.

11. Ostankova L.A., Shevchenko N.Yu. (2011) *Analiz, modeliuвання та управління економічними ризиками* [Analysis, modeling and management of economic risks]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 256 p.

12. Proskura V.F., Bilak R.H. (2017) Metodolohichni pidkhody do upravlinnia ryzykamy [Methodological approaches to risk management]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 9, pp. 599–607.

13. Skorobohatova N.Ye., Tovkachova A.S., Fedorenko, K.V. (2022) Metody upravlinnia ekonomichnymy ryzykamy v umovakh viiskovoho stanu [Methods of managing economic risks under martial law]. Proceedings of the *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy*, pp. 195–196.

14. Shvets Yu. (2018) Ryzyky v diialnosti promyslovykh pidpriemstv: vydy, metody otsinky ta zakhody podolannya ryzyku [Risks in the activity of industrial enterprises: types, assessment methods and measures to overcome risk]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 17, part 2, pp. 131–135.

15. Peter Simon and David Hillson (2012). *Practical Risk Management: The ATOM Methodology*. Management Concepts. Vienna, VA, Austria